

DR. JURAJ ANDREJ KORNUBER (1824–1905),
ZAKLADATEĽ
LEKÁRSKO-PRÍRODOVEDECKÉHO SPOĽKU
V BRATISLAVE

ДОКТОР ЮРИЙ АНДРЕЙ КОРНГУБЕР (1824–1905),
ОСНОВАТЕЛЬ ОБЩЕСТВА ВРАЧЕЙ
И ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ В БРАТИСЛАВЕ

DR. GEORG ANDREAS KORNUBER (1824–1905),
GRÜNDER DES MEDIZINISCH-NATURWISSENSCHAFTLICHEN
VEREINS ZU BRATISLAVA

V druhej polovici minulého storočia patrila Bratislava k popredným mestám v Rakúsko-uhorskej monarchii. V päťdesiatych rokoch mala okolo 50 000 obyvateľov. Staré korunovačné mesto uhorských kráľov bolo vtedy jedným z centier piatich politicko-správnych dištriktov, na ktoré bolo Uhorsko po revolúcii r. 1848 až 1849 rozdelené. Po revolúcii sa do Bratislavy nastahovali z rakúskych krajín mnohí správni úradníci, profesori stredných škôl učitelia, lekári a kultúrni pracovníci. Tu v novom prostredí prišli s myšlienkou združiť sa podľa spoločných záujmov. V tomto období sa všeobecne veľký záujem sústreďoval na prírodné vedy.

Medzi prvými, ktorí sa začali zaoberať úvahami o založení Prírodovedeckého spolku v Bratislave, bol profesor na reálke, mineralóg dr. G. A. Kenngott, ktorý v Bratislave pôsobil v rokoch 1850–1851. Bol však povolaný za profesora na viedenskú polytechniku, neskôr pôsobil na technike vo Švajčiarsku v Zürichu. Jeho nástupcom na bratislavskej reálke sa stal mladý agilný prírodovedec dr. J. A. Kornhuber, ktorý myšlienku svojho predchodcu aj uskutočnil. Siedmeho januára 1854 bolo prípravné zasadanie na radnici, kde sa záujemci o prírodné vedy rozhodli založiť Prírodovedecký spolok a zvolili 3 členný výbor (dr. J. A. Kornhuber, E. Mack a dr. A. Pawlowski), ktorý mal vypracovať stanovky spolku. Viedenské ministerstvo vnútra schválilo predložené stanovky 25. januára 1856. Prírodovedecký spolok sa podľa stanov nazýval: „Verein für Naturkunde zu Preßburg“. Od roku 1869 sa spolok volal „Verein für Natur- und Heilkunde zu Preßburg“. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní mal spolok podľa upravených stanov od roku 1892 oficiálny názov „Verein für Heil- und Naturkunde zu Preßburg“; maďarsky „A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület“.

Pätnásteho marca 1856 bolo prvé valné zhromaždenie spolku. Za predsedu bol zvolený dr. Ignác Plener, prednosta finančného riaditeľstva v Bratislave (neskôr bol ministrom financií vo Viedni). Za podpredsedu zvolili F. Reisa, radcu c. k. miestodržiteľstva. Tajomníkom bol J. A. Kornhuber a jeho zástupcom prof. E. Mack. Podľa stanov bolo účelom spolku podporovať prírodné vedy v Uhorsku, predovšetkým v Bratislave a na jej okolí. S týmto cieľom sa mali konať dvakrát za mesiac prednášky, v ktorých sa mali predniesť úvahy o vlastných pozorovaniach, alebo referáty o cudzích prácach. Spolok mal riadnych, čestných členov a dopisujúcich členov. Za člena spolku bol zvolený ten, kto mal záujem o prírodné vedy, ak nadpolovičná väčšina zasadania spolku hlasovala za jeho prijatie. Čestní a dopisujúci členovia mohli byť menovaní z radov vynikajúcich odborníkov, ktorí by podporovali ciele spolku. Z významných pracovníkov geologických vied boli čestnými členmi: prof. Ján Pettko, vedúci Katedry paleontológie, mineralógie a geológie na Baníckej a lesníckej akadémii v B. Štiavnici, Viliam Haidinger, riaditeľ Ríšskeho geologického ústavu vo Viedni, Franz Hauer, vynikajúci geológ, neskôr riaditeľ Ríšskeho geologického ústavu vo Viedni. Od roku 1865 bol menovaný za čestného člena aj J. A. Kornhuber. Vtedy sa stal korešpondujúcim členom i náš J. L. Holuby.

Podľa stanov nebola hovorová reč určená. Na schôdzach sa však hovorilo po nemecky, aj spolková korešpondencia bola nemecká. Len v období rakúsko-uhorského vyrovnania a po ňom hovorilo i písalo sa na schôdzach i po maďarsky. Na prvom valnom zhromaždení mal spolok už 182 členov. Členmi boli Nemci, Maďari i Slováci.

Už roku 1856 z popredných prírodovedcov — Slovákov bol členom známy botanik J. L. Holuby a K. Čulen, profesor na gymnáziu v B. Bystrici. Neskôr boli členmi i ďalší významní slovenskí vedci a záujemci o prírodné vedy. Medzi nimi spomenieme aspoň dr. G. Zechentera, známeho literáta a prírodovedca.

Od roku 1856 vydával spolok aj svoj časopis pod názvom „Verhandlungen des Vereines für Naturkunde zu Preßburg“, ktorý mal dve časti, a to „Abhandlungen“, kde sa uverejňovali články, a druhý diel: „Sitzungsberichte“, ktorý obsahoval okrem prednesených prednášok alebo stručných výťahov z nich zprávy o spolkovej činnosti, ako zápisnice, knižné dary, prírastky v spolkovom múzeu atď. „Verhandlungen“ mali vychádzať raz za rok, obyčajne v jednom zošite. V krízových obdobiach vychádzal za niekoľko rokov raz. Redaktorom časopisu bol tajomník spolku. Za prof. E. Macka vychádzal mesačne r. 1862, 1863 „Correspondentsblatt des Vereins für Naturkunde zu Preßburg“. Od roku 1869 dostal časopis pozmenený názov „Verhandlungen des Vereins für Naturkunde und Heilkunde zu Preßburg“ a bol označený novým číslovacím radom. Posledné číslo vyšlo pri príležitosti 80. výročia založenia spolku 1936. Treba tiež uviesť, že pri príležitosti 50. výročia spolku bola vydaná obsiahla publikácia, ktorá vyšla r. 1907.

V päťdesiatych rokoch minulého storočia vymieňali „Verhandlungen“ asi

s 80 vedeckými ustanovizňami, v devätnástom storočí asi s 200. Vymieňaním tohto časopisu s inými vedeckými spolkami akadémií a univerzitami získal spolok potrebnú literatúru. V päťdesiatych rokoch minulého storočia mal spolok aj svoje múzeum, kde bolo vyše 2000 kusov muzeálnych prírodnín. K prvým popredným pracovníkom okrem Kornhubera patrili A. Pawlowski, J. Bolla, J. Plener A. Schneller, F. Hazslinszky, Fl. Rómer, K. Csáder. Okrem vedeckých prednášok poriadal spolok aj populárne prednášky pre širšiu verejnosť. Už r. 1860 mal spolok 472 členov; bol to najväčší počet, aký spolok dosiahol za deväťdesiatročnej existencie. Roku 1859 bola založená sekcia lekárov. Táto postupne prevládla nad prírodovedeckou sekciou. Po šiestich rokoch úspešnej činnosti nastalo v spolku ochabnutie. Tajomník spolku Kornhuber odchádza r. 1861 za profesora na viedenskú polytechniku. Aj politické zmeny zapríčinili odchod ďalších aktívnych členov.

Roku 1873 sa prvý raz stretávame s menom dr. Jozefa Pantočka, rodom z Trnavy, povoláním lekára, ktorý sa neskôr preslávil svojimi prácami o rozsievkach (*Diatomaceae*), a ktorý bol tiež v rokoch 1905—1914 predsedom spolku a má nemalú zásluhu na aktivizácii spolku.

Začiatkom deväťdesiatych rokov nastala reaktivizácia spolku. Predsedom sa stal dr. Karol Kanka, rodom z Modry. Vypracovali stanovy, ktoré boli schválené r. 1891 ministerstvom vnútra v Budapešti. Rokovacia reč bola nemecká i maďarská. Činnosť spolku začala prevlídať najmä po príchode J. A. Kornhubera r. 1897, ktorý sa do Bratislavy vrátil ako penzista.

Spolok ďalej nadväzoval styky s učenými spoločnosťami, akadémiami, univerzitami. Vymieňal si publikácie i so Slovenskou muzeálnou spoločnosťou v Martine. Prednášky sa konali spočiatku na radnici, neskôr na Právnickej akadémii na Kapitulskej ulici, kde bolo istý čas i múzeum i knižnica. Od roku 1874 boli umiestené na radnici.

Po roku 1918 mal spolok málo členov, aj účasť na schôdzkach bola malá a zameriavala sa na lekárske vedy.

Roku 1922 Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska schválilo nové stanovy. Prvý paragraf určuje názov spolku po slovensky „Lekársko-prírodovedecký spolok v Bratislave“, tak isto aj v znení maďarskom a nemeckom.

Pri príležitosti 75. výročia založenia mal spolok slávnostné zasadanie 6. apríla 1931. Jeho knižnica mala viac ako 12 000 zväzkov okrem početných zbierok v počte ca 25 000 kusov, ktoré boli umiestené v starej radnici. Roku 1922 spolok zriadil botanickú záhradu. V tom čase aktivita spolku stúpila, počet členov dosahoval číslo 300. Posledným predsedom spolku bol MUDr. Rudolf Limbacher.

Po roku 1945 spolok neobnovil svoju činnosť.

Za 90 ročnej pôsobnosti vykonal Lekársko-prírodovedecký spolok záslužnú činnosť jednak na poli odbornom, jednak na poli popularizácie prírodných a lekárskeho vied. Spolkovou činnosťou sa všeobecne zintenzívnil a usmernil základný prírodovedecký výskum v Bratislave a na jej širšom okolí. Získaním a výmenou

literatúry si členovia spolku nadobúdali odbornú hĺbkku a šírku. V nemalej miere k tomu prispievali spoločné exkurzie a účasť na medzinárodných sjazdoch. Pre popularizáciu vied malo veľký význam aj spolkové prírodovedecké múzeum.

Spolok bol v Bratislave vážený a populárny. Poprední funkcionári mesta bývali i členmi spolku.

O význam a vážnosť spolku sa predovšetkým zaslúžil J. A. Kornhuber. Pochádzal z Rakúska. Narodil sa 2. augusta 1824 v Kematen (Horné Rakúsko). Roku 1850 získal doktorát lekárskeho i filozofického vied na viedenskej univerzite. o dva roky neskôr dostal diplom magistra zverolekárskeho vied. Po štúdiách nastúpil v Bratislave na reálku, kde učil prírodné vedy. Súčasne vyučoval prírodné vedy i na bratislavskom gymnáziu. V rokoch 1861—1897 bol profesorom viedenskej polytechniky, kde prednášal zoológiu a botaniku. Roku 1872 bol dekanom, r. 1880 rektorom tejto známej vysokej školy. Keď 70 ročný profesor Kornhuber odchádzal do penzie, menoval ho cisár dvorným radcom a vyznamenal ho radom železnej koruny (Ritter des Ordens der Eisernen Krone III. Klasse). Ako 73 ročný rozlúčil sa s katedrou a vrátil sa ako penzista do Bratislavy. 21. apríla 1905 zomrel na výron krvi do mozgu ako 81 ročný. Pochovali ho 23. apríla na Ondrejskom cintoríne v Bratislave.

Kornhuberovo nadanie a vzdelanie mu umožnilo encyklopedickú činnosť v prírodných vedách. Popri pedagogickej a spolkovej práci robil výskum zo zoológie, botaniky, geológie, paleontológie a geografie. Z týchto vedeckých disciplín máme od neho bohatú publikačnú činnosť.

Aspoň stručne uvedieme Kornhuberovu činnosť v geologických vedách. Okrem početných geologických článkov najmä o okolí Bratislavy, resp. o Malých Karpatoch uverejnil aj štúdiu o geologických pomeroch bývalej župy bratislavskej (1865) a nitrianskej (1871) s kolorovanými geologickými mapami. Ako známy a schopný geológ zúčastnil sa na prehľadnom (Übersichtsaufnahme) geologickom mapovaní a výskume Slovenska v päťdesiatych rokoch minulého storočia v rámci prehľadného geologického mapovania Ríšskym geologickým ústavom vo Viedni. Kornhuberove pozorovania a výsledky boli na tú dobu veľmi dobré. Bádania, ktorí robili neskôr výskumy v oblasti Kornhuberových pionierskych prác, veľmi oceňujú jeho zásluhy. Tak napr. Koutek a Zoubek píše: „Paralelne s týmto výskumom išla práca vysoko-zaslúžilého miestneho pracovníka dr. J. A. Kornhubera, ktorý pri mapovaní Ríšskeho geologického ústavu spolupôsobil a sám podal rad prác, týkajúcich sa geológie okolia Bratislavy, uložených hlavne v rozpravách Prírodovedeckého klubu bratislavského“ (1936, 7).

V spolku prednášal o aktuálnych otázkach prírodovedeckých i o svojich vlastných výskumoch. Spravidla výsledky svojich výskumov publikoval v spolkovom časopise „Verhandlungen...“

Nie menej záslužné sú aj práce paleontologické, najmä jeho články o fosílnych rybách a výskum recentných rýb.

Obyčajne cez prázdniny konal výskumné cesty do okolia Bratislavy i do ďalších krajov rakúskeho mocnárstva. Počas 36 ročného účinkovania vo Viedni vo funkcii vysokoškolského profesora podnikol viacero ciest do zahraničia. Bol napr. v Nórsku, na Korzike, v Prednej Ázii. Po preštudovaní materiálu ukladal vzácne exempláre do múzea, resp. do školských zbierok. Veľmi významné je jeho účinkovanie v Bratislave. Ako sme už uviedli, bol zakladateľom Lekársko-prírodovedeckého spolku. Ako sa dozvedáme z nekrológu B i t t e r u (1905), „bol riaditeľom Spolku, prednáša, píše, rediguje . . .“. Bol agilným členom i v ďalších prírodovedeckých spolkoch, a to v „Lesníckom spolku“ a v spolku „Urania“, ktorý bol založený koncom 19. storočia. „Urania“ bol ľudovýchovný spolok, ktorý usporadoval cykly prednášok s obrazmi na aktuálne a pútavé témy.

Bol poradcom správy mesta Bratislavy v najdôležitejších otázkach zdravotníckych, lesníckych, vedeckých, administratívnych. Preto na správu mesta mal značný vplyv; jeho slovo razilo v Bratislave cestu pokroku a národnostnej znášanlivosti. So slovenskými záujemcami o prírodné vedy udržiaval srdečné styky (Holuby, Zechenter, Zach).

Dr. Juraj Andrej Kornhuber patrí k mužom, ktorí majú veľkú zásluhu o prírodovedecký výskum Bratislavy a jej okolia. Pri príležitosti výročia jeho 135 narodenín a 55. výročia smrti venovali sme tento krátky článok na uctenie jeho svetlej pamiatky.

L I T E R A T Ú R A

B a b o r J. F., 1931: Přírodovědecký a lékařský spolek v Bratislavě I, 1, Bratislava. — B i t t e r a K.: Kornhuber András emlékezete. Pozsonyi M. k. állami főreáliskola értesítője 1904—1905. B o k e s o v á—U h e r o v á M., 1958: Bratislavský lekársko-prírodovedný spolok (1856—1945). Biologické práce IV, 3, Bratislava. — K o u t e k J., Z o u b e k V., 1936: Vysvětlivky ke geologické mapě v měřítku 1 : 75 000. List Bratislava 4758. — V a c e k M., 1905: Hofrat Kornhuber. Verh. k. k. geol. Reichsanst. 9, Wien.

Dr. L. I v a n,
Geologický ústav D. Štúra, Bratislava

PUBLIKOVANÉ PRÁCE DR. J. KORNUHUBERA
Z GEOLOGICKÝCH VIED

1. Barometrische Höhenmessungen u. Beobachtungen über Quellen-Temperatur im Preßburger Gebirge. Fünftes Jahresprogramm der öffentl. Oberrealschule d. Kön. Freistadt Preßburg 1855, 99—104.
2. Über die geologische Beschaffenheit der nächsten Umgebung von Preßburg. I, 1856, Sb. 14. 2. 1956, 8.
3. Thonschieferlager von Mariathal. I, 1856, Sb. 26. 3. 1856, 25.
4. Die geologischen Verhältnisse der Porta Hungarica. I, 1856, Sb. 5. 5. 1856, 40.
5. Die geologischen Verhältnisse der nächsten Umgebung von Preßburg. I, 1856, 1—5.
6. Die geologischen Verhältnisse der nächsten Umgebung von Preßburg. Verhandlungen des Vereins für Naturkunde* 1856, Preßburg, 1—5.
7. Barometrische Höhenmessungen in den Karpathen. VVN I, 56, 1856.
8. Über das Thonschieferlager von Mariathal. VVN I, Sitzber., 25, 1856.
9. Über die geologischen Verhältnisse der Porta Hungariae. VVN I, 1856, Sitzber., 40.
10. Über die Verbreitung der Eocän-Formation in Ungarn. II, 1, 1857, Sb. 9. 2. 1857, 11.
11. Über den Bau der Alpen. II, 1, 1857, Sb. 23. 3. 1857, 45.
12. Über eine merkwürdige Felsbildung in den Sümpfen der ungarischen Ebene. II, 2, 1857, Sb. 19. 10. 1857, 15—16.
13. Über die Bohrarbeiten bei Lanschütz (Čeklis). VVN II, 2, Sitzber., 27—28, 1857.
14. Granit u. Diorit bei Preßburg. VVN 1857, Sitzber., 7.
15. Über den Diorit im „Tiefen Weg“. VVN II, 2, Sitzber., 7, 1857.
16. Die naturhistorischen Verhältnisse der südlich von Komorn gelegenen Gegend, insbesondere der Umgebung von Tata. II, 1, 1857, Sb. 20. 4. 1857, 52—53.
17. Über die Verhältnisse des Hansäger Moores. II, 2, 1857, Sb. 9. 7. 1857, 6—7.
18. Über Erdbeben im Allgemeinen mit besonderer Beziehung auf das Ereignis vom 15. Jänner. III, 1, 1858, Sb. 25. 1. 1858.
19. Das Erdbeben vom 15. Jänner 1858, besonders rücksichtlich seiner Verbreitung in Ungarn. III, 1, 1858, 23—54.
20. Das Moor „Schur“ bei St. Georgen. III, 2, 1858, 29—36.
21. Barometrische Höhenmessungen in Ungarn (M. geogn. Bem.). VVN III, 2, 20, 1858.
22. Das Moor „Schur“ bei St. Georgen. VVN III, 1858, 29—36.
23. Über die geognostischen Verhältnisse der Umgebung von Ballenstein am westlichen Abhange der Kl. Karpathen. IV, 1859, Sb. 31. 10. 1859, 71—75.
24. Schichten mit Lignitspuren in Blumenthal. VVN IV, Sitzber., 7, 1859.
25. Über Bauers Analyse des Mineralwasser von St. Georgen. VVN IV, Sitzber., 36, 1859.
26. Die geognostische Beschaffenheit des Bakonyer Gebirges. IV, 1859, Sb. 6. 6. 1859, 51.
27. Die geognostische Verhältnisse der Trentschiner Gespanschaft. IV, 1859, Sb. 17. 10. 1859, 61—63.
28. Ammonites bifrons Brug, in Schiefer von Mariathal. VVN V, 1860—1861, Sitzber., 88.
29. Über die geologische Beschaffenheit von Nord. Ungarn. VVN V, 1860—1861, Sitzber., 78.
30. Beitrag zur physikalischen Geographie der Preßburger Gespanschaft. In „Preßburg und seine Umgebung“, 23—78, Preßburg 1865.
31. Excursion in das Gebirge bei Bösing. Verhandlungen des Vereines für Natur und Heilkunde zu Preßburg** II, Sitzber., 61—62.

* Dalej VVN.

** Dalej VVNH.

32. Über einen neuen fossilen Saurier von Komen auf dem Karste. Verh. k. k. Geol. Reichsanst. 1893, 165—169.
33. Der Thebener Kobel. VVNH XIX, 1, 1896.
34. Über Braunkohlenvorkommnisse auf der Westseite der Kleinen Karpathen. NF X, 1897—1898, Sb. 17. 10. 1898, 16—18.
35. Über die Braunkohlen-Schürfung bei Mariathal im Jahre 1899. NF X, 1897—1898, 30—42.
36. Über die Thonschiefer bei Mariathal in der Preßburger Gespannschaft. NF XI, 1899, 38—53.
37. Geologisches aus dem Granit-Terrain bei Ratschdorf und St. Georgen. NF XI, 1899, 53—65.
38. Über die Braunkohlenschürfung bei Mariathal im Jahre 1898. VVNH XIX, 30, 1899.
39. Braunkohlenvorkommnisse auf der Westseite der Kleinen Karpathen. VVNH, NF X (XIX), 1897—1898, Preßburg 1899, Sitzber., 17—18.
40. Naturhistorisches aus Preßburg und seiner Umgebung VII. Die Steinstätte Preßburg-Bisternitz. Nochmals die Mariathaler Kohle. Preßburger Zeitung 13, 13. 1. 1899.
41. Über das Geweih eines fossilen Hirsches in einem Leithakalk-Quader des Domes zu Preßburg. VVNH, NF X, (XIX), 1897—1898, Preßburg 1899, 106—114.
42. Naturhistorisches aus Preßburg und seiner Umgebung I. Fossile Kohle von Mariathal II. Der Thebener Kogel III. Die Mariathaler Schiefer V. Weitere Schicksale der Braunkohlenschürfung bei Mariathal VI. Ballensteiner Kalkindustrie daselbst. Morgenblatt d. Preßburger Zeitung 142, 24. 5. 1896, 8. 6., 27. 8., 3. 10., 1898, — IX. Felsbildung und Gesteinsgruppen im Granit-Terrain von Preßburg und um Ratschdorf. Ibidem, 23. 3. 1900.
43. Geologisches aus dem Graniterrain bei Ratschdorf und St. Georgen. VVNH XIX, 53, 1900.
44. Die geologischen Verhältnisse der Mineralquellen von Magyarád und Szantó. III, 1, 1958, Sb. 1958, 77.
45. Die Thonschiefer bei Mariathal in der Preßburger Gespannschaft. VVNH XIX, 38, 1900.
46. Über Alluvium, Diluvium und Pliocän bei Preßburg. VVNH, Sitzber., 107, 1901.
47. Über das Hánság-Moor und dessen Torf. NF XIII, 1901, 53—66.
48. Über eine neue fossile Eidesche aus den Schichten der unteren Kreideformation auf der Insel Lesina. Verh. k. k. Geol. Reichsanst. 1901, 147—153, Wien.